

ERINDRINGER FRA AARENE SOM VOLONTØR OG KANDIDAT I KOMMUNEHOSPITALET OG I ST. HANS HOSPITAL

Af *Victor Lange*.

Hvorfor jeg nedskrev disse Erindringer?

Jo! fordi det for det Første har interesseret mig at kaste et Tilbageblik paa den Række af vigtige Aar, hvori der skulde lægges et Fundament for den Virksomhed, jeg havde valgt mig til Livsopgave. Jeg har heller ikke fundet det afvejen at gjøre et Regnskab op for at se om det stemmer, saa at man kan være det nogenlunde bekendt. Sagen er at jeg medbragte en levende Interesse for Lægekunsten og at jeg har været saa heldig overalt at træffe paa Forhold, der var istand til at holde »Ilden brændende«: udmærkede Lærere, gode Kammerater og særlig Disciplin og streng Paapasselighed, der fordredes i Smaat og Stort. Der var saaledes alle Betingelser for en ung Mand, der var vaagen og modtagelig for grundig Belæring baade i den ene og anden Henseende. Jeg taler jo her kun om de Hospitaler, hvortil jeg har været knyttet, men jeg kan med lige saa stor Ret udstrække mine Bemærkninger til Livet ved Universitetet.

Dernæst kunde jeg tænke mig at eventuelle medicinske Læsere maaske kunde have Interesse af at sammenligne Forholdene paa Hospitalet i min Tid — altsaa for c. 60 Aar tilbage — med de nuværende; selv om der er sket mangehaande Forandringer særlig paa Grund af den stærkt tiltagende Mængde af Læger og, paa Grund af det meget udvidede Studium med allehaande Fag, der ere nye for min Tid, er jeg overbevist om at den røde Traad, der gik igennem Hospitalslivet i tidligere Dage, er uforandret den samme den Dag idag; der arbeides i Studiet, der jo er i rivende Udvikling paa mange Omraader særlig i de sidste Par Decennier, med samme Alvor og Ihærdighed som før, og den danske Lægestand kan kun glæde sig over den høje Standard, som ikke mindst Udlandet er villig til at anerkende.

Vor berømte Sprogforsker I. N. M a d v i g udtalte som Rector magnificus i sin Tale Aar efter Tabet ved vor sidste Krig med Rette: »Fordi vi ere blevne færre, ere vi ikke derfor blevne ringere«. Disse sande og opmuntrende Ord til Efterverdenen findes indgraverede paa den Mindetavle, der er sat paa det Hus i Hillerød, hvor han boede som Elev i Frederiksborg lærde Skole.

Og endelig ville læge Læsere, der kunne ønske at gjøres bekendt med tidligere Tidens Forhold, maaske have Interesse af at faa et lille Indblik i Hospitalsforhold, der selvfølgelig er dem ret fremmede. Selv en saa beskeden Piece som den foreliggende kan uden Tvivl — da jeg haaber at Fremstillingen er tilstrækkelig klar og forstaaelig selv for Lægmænd — give et nogenlunde fyldigt Indtryk af den Kultur og smukke Tradition, der herskede —

og uforandret hersker i vore Hospitaler og som har bidraget i ikke ringe Grad til at den danske Lægestand indtager en saa værdig Plads i Samfundet som Tilfældet er.

1ste Afsnit.

Volontøraarene.

Allerede i mit Rusaar, 1866, fik jeg Tilladelse til at følge med Volontørerne ved Stuegangen i Kommunehospitalets kirurgiske Afdeling. Endskiøndt jeg — særlig efter en lidt ældre Broders Tilskyndelse — havde bestemt mig for det medicinske Studium, mente jeg at det ikke var afveien at orientere mig lidt om, hvorvidt jeg vilde blive tiltrukken eller frastødt af Forholdene paa en saadan Afdeling. Som fremmed og uforstaaende kunde man jo let komme til kun at se de mindre tiltalende Sider ved Hospitalsgerningen — Patienter med mere og mindre svære Saar med Materie og Blødninger ved Operationerne — noget der senere traadte i Baggrunden, da Opmærksomheden var fæstet paa Opgaven: at hjælpe. Da jeg efter Prøvetiden følte mig tiltrukken af en Læges smukke Gierning, ventede jeg ganske rolig indtil jeg i October 1868 efter vel overstaaet medicinsk Forberedelsesexamen — den saakaldte »Kantusse« — kunde melde mig i Kommunehospitalet med Ansøgning om at blive antaget som Volontør. Den daværende udmærkede Reservekirurg, Dr. H e m m e, modtog mig med Elskværdighed og indførte mig i Protocollen som Volontør ved Hospitalets kirurgiske Afdeling, hvis Overlæge var den i mange Henseender betydelige Prof. V. H o l m e r. Jeg fik nu sammen med nogle Kammerater den Besked at møde den følgende Dag Kl. 8 om Morgenens til Tjeneste ved nævnte Afdeling; vi havde at medbringe en Forbindtaske, indeholdende en Sax, Pincet, Sonde og maaske andre Smaating, jeg ikke erindrer, og forøvrigt møde med Lyst og godt Humør.

Det var naturligvis med en ikke ringe Spænding, da man nu skulde til at gjøre Tjeneste indenfor Murene af den Bygning der rummede saa megen Alvor; og selv om den unge Mand ikke formaede tilfulde at fatte denne — det var dog en fremmed, egenartet Verden, han skulde lære at kiende — stod det ham dog klart, at her gjaldt det om at sætte sin hele Person ind paa den Gjerning, han havde valgt til Fremtids Opgave, at være vaagen, lære af de Ældres Erfaringer og fremfor alt at forstaa, at et Hospital rummer syge Mennesker, der med Rette kunne gjøre Fordring paa, at alt opbydes for at hjælpe saameget det er menneskelig Magt mulig. Men selv om man nu kom med den bedste Villie og desuden bestyrkedes af ældre alvorlige Kammerater i Nødvendigheden af at det gjaldt om et Enten—Eller, maatte der for den Ny-

indtrædende hengaa en Tid, førend han kunde gjøre sig fortrolig med alt det Nye og Fremmede, der satte hans Hierne i mægtige Svingninger og førend han selv fik Lejlighed til at se med egne Øine de Tusind Detailler, der rummedes i det store Spørgsmaal: Sygdom.

Som omtalt ansattes den nye Volontør paa kirurgisk Afdeling med Forpligtelse til — hvis der da ikke stillede sig uovervindelige Hindringer iveien f. Eks. Sygdom, svageligt Helbred og navnlig en bestemt Opfattelse, at den Gerning, man havde valgt, ikke tiltalte En og mange andre Grunde — at tiene det »kirurgiske Aar«, der dog indskrænkedes til 11 Maaneder, forsaavidt Hospitalet ikke havde haft nogen Grund til at være utilfreds med Ens Tjeneste. Lad mig blot sige, at jeg ikke erindrer at Nogen af mit Hold var Gjenstand for Indvendinger fra Hospitalets Side i saa Henseende.

Volontøren havde at følge Overlægen eller Reservelægen ved Stuegangen og være til hans Tjeneste med en eller anden Haandsrækning, saaledes med at overlade ham Instrumenter af den medbragte Forbindstaske, hvis Indhold ikke betroedes Volontøren førend han var moden til at gjøre Brug deraf. Den unge Mands Opgave var altsaa som passivt Medlem at se hvorledes de forskellige Bind anlagdes paa rette Maade, hvorledes Omslag anbragtes og ikke mindst, hvorledes der skulde tages paa Patienten paa den mest skaanende Maade. Naar man saa lidt efter lidt var begyndt at blive husvant og fandtes egnet til selv at tage fat, fik man Vejledning i Udførelsen af de omtalte Manipulationer.

I de første Aar af mit Hospitalsophold fandtes kun 1 kirurgisk Afdeling, der næsten altid var belagt, saa at Stuegangen ofte trak ud i 4—5 Timer, et umaadeligt Arbeide for Overlæge, Reservelæge og Kandidater; dertil kom saa de næsten daglige Operationer af mere og mindre alvorlig Art.

Mod Slutningen af det kirurgiske Aar betroedes der En Forbindinger af sværere Tilfælde under skarpt Tilsyn fra de Overordnedes Side. Thi det maa siges, der var en udmærket Disciplin paa Afdelingen, og gjorde man sin Pligt kunde man ogsaa være sikker paa Opmuntring i alle Henseender og fik overladt Tilfælde, man kunde være voksen. Det var et herligt Aar, som man tænker tilbage paa med Glæde over, hvad man havde lært. Dertil kom et godt Kammeratskab mellem os unge Volontører og et behageligt Forhold til alle de Overordnede.

Hospitalet rummede dengang 4 Afdelinger: den 1ste for Kirurgi, den 2den og 3die for medicinske Sygdomme og den 4de for Hud- og Kønssygdomme; det varede dog ikke længe, førend der oprettedes en 5te Afdeling til for Kirurgi, da det i Længden var uoverkommeligt for en enkelt Overlæge at bestride det enorme, opslidende Arbeide, som en kirurgisk Afdeling lægger paa en nok-

saa dygtig og udholdende Mands Skuldre; senere er Hospitalet blevet betydelig udvidet — og bliver det endnu for Øjeblikket — for at kunne rumme 6te, 7de og 8de Afdeling, henholdsvis for Nervesygdomme, Øiensygdomme, Øre-, Næse- og Hals sygdomme, Massage, Røntgenbehandling osv.

Til de medicinske Afdelinger hørte desuden 2 Pavilloner, der laa ud mod Østersøgade; de bestyredes for et Aar ad Gangen af Overlægen i 2den og 3die Afdeling; den ene Pavillon var for Mæslinger, Skarlagensfeber, Rosen, Difteritis, Dysenteri og lignende smittende Sygdomme, medens den anden i Stueetagen var Opholdssted for Delirister og paa 1ste Sal for alvorligere Nervesygdomme, der var til Observation saalænge, indtil Patienten kunde udskrives eller overflyttes til St. Hans Hospital, der jo hører under Kjøbenhavns Kommune.

Med de 4 Afdelinger havde Volontørerne forholdsvis meget lidt at gøre efter Afslutningen af det kirurgiske Aar; man indkaldtes efter Tour til i et Par Uger at gjøre Skrivetjeneste : nedskrive efter Overlægens eller Reservelægens Diktat de daglige Optegnelser i Sygejournalerne snart paa den ene, snart paa den anden Afdeling samt paa Obduktionsstuen. Man fik dog paa den Maade jævnlig Berøring med alt, hvad der rørte sig indenfor Hospitalets Mure og fik desuden, naar Ens Tid ellers tillod det for Forelæsninger og forskellige Øvelser paa Frederiks Hospital og Kirurgisk Akademi, Lejlighed til at gøre Stuegang med Overlæge og Reservelæge, der gerne hialp En til Forstaaelse af de forskellige Sygdomme.

Jeg har ovenfor berørt, at der i hele Hospitalet herskede en smuk Disciplin, hvilket ogsaa var af stor Betydning for de Unge, selv om de kom fra disciplinerede Hiem; jeg har desuden det Indtryk, at de forskellige Afdelinger stod i godt kollegialt Forhold til hverandre — selv om der maaske kunde have været noget mere Samarbejde mellem de enkelte Afdelinger. I de Aar jeg stod i mer og mindre Rapport til Hospitalet var der en Række dygtige og meget ansete Overlæger, der støttedes af en Stab af flinke og elskværdige Reservelæger, hvoraf mange senere kom til at indtage fremragende Stillinger baade ved Hospitaler og ved Universitetet.

Det mangler ikke paa Lyst til at omtale nærmere mange af disse udmærkede Læger; men det vilde være for uoverkommeligt og overskride Rammerne af denne Artikel. Imidlertid maa jeg standse ved Omtalen af en enkelt Overlæge, da hans Navn ikke bør gaa i Glemme for Almenheden; privatim maa jeg tilføie, at han baade som Læge og Menneske har havt den allerstørste Betydning for mig, hvilket iøvrigt ogsaa har været Tilfældet for

mange Andre. Denne Mand var Overlæge Sophus Engelsted!

En smuk Nekrolog i Illustr. Tidende 1914, hans Dødsaar, begynder med de sande og meget rammende Ord: »Han var den største Personlighed indenfor dansk Lægeverden«. Det hører i Virkeligheden til de største Sjeldenheder at træffe en Mand med en saa helstøbt Karakter som Engelsted, hvis hele Liv peger paa en Række Handlinger, der havde det ene og store Formaal at hjælpe sine Patienter og gavne sit Fædreland paa enhver Maade. Han var klog, usnobbet, beskeden, trofast, i Besiddelse af en ukuelig Evne til at føre en smuk og samfundsnyttig Opgave til Ende, trods Kritik og Modstand; han var en Hader af halvgiort Arbejde og kunde ikke døie Vigtigpetere. Han var i Besiddelse af en sielden Sindsligevægt, besad et velgjørende Lune, og havde et venligt Smil tilovers for alle, ikke mindst for Mennesker paa Livets Skyggeside; han gav tilmed gierne med en rund Haand, naar han mente at kunne hjælpe — og det var meget ofte Tilfælde. Engelsted hyldede Rasmus Rasks bekjendte Ord: »Sit Fædreland skylder man Alt, hvad man kan udrette«. Derfor gik han strax efter Examen med som Frivillig i 1848, gjorde Tjeneste som Læge paa de aabne Kanonbaade — han fyrede endog Kanonen af, naar det kneb — og ydede senere under Fredericias Beleiring en saa glimrende Lægegierning, at han i 26 Aars Alderen hædredes med Ridderkorset. Han var en uforfærdet Mand, altid tilstede hvor det kneb og altid istand til ved sit udmærkede Humør at sætte Liv i Kammeraterne. Vi ser ham nogle Aar efter som Læge paa det gamle Almindelighospital under den store Koleraepidemi i 1853, der lyste frygtelig op i de gamle Hospitalslemmers Rækker; overalt paa sin Plads, opmuntrende de Syge og Lægerne, hvoraf mange var ved at tabe Hovedet; det véd jeg fra en af dem, den senere udmærkede Prof. Steenberg, Overlæge i St. Hans Hospital, hvor jeg i 1876 havde den Lykke at gjøre Kandidattieneste.

Engelsted havde tidligt fattet den største Interesse for Tuberkulosen — herom dreiede hans smukke Doktordisputats sig —; hans Studier i Udlandet af denne Sygdom og hans enorme Erfaring fra hans Virksomhed i Kommunehospitalets 4de Afdeling, hvor der var rigeligt af kirtelsyge Børn, gav Anledning til at han skaffede os efter fransk Mønster — Kysthospitalet i Berck-sur-Mer — det noksom bekjendte Kysthospital ved Refnæs; han saa nemlig med sit klare Blik, at Kirtelsyge saa ofte er Forløber for Tuberkulose; kunde man helbrede den første, kunde man forebygge den sidste, og at Veien hertil var at skabe et Opholdssted for de syge Børn, hvor der var Lys, Luft, Sol, god Ernæring og alle mulige hygieiniske Betingelser under sunde Omgivelser. Det er et

uforgiængeligt Minde Engelsted her har sat sig i det velsignelsesrige Hospital, en Opgave, der kostede utrolige Overvindelser og som kun kunde løses af en Mand med hans Klogskab og Energi. Blandt andre filantropiske Foretagender han satte i Gang skal blot noteres Oprettelsen af billige Spisehuse og Foreningen til forvildede unge Pigers Frelse. Engelsted nød en sielden Tillid blandt alle, og iblandt sit store velhavende Klientel og Bekiendtskab fandt han altid velvillig og betydelig Assistance, naar det galdt om Støtte til filantropiske Foretagender. Selv holdt han sig ikke tilbage!

Engelsted blev i 1863, da Kommunehospitalet toges i Brug, udnævnt til Overlæge over dettes 4de Afdeling. Det var en stor og vanskelig Afdeling, der just ikke i Folkemunde nød nogen særlig Sympathi paa Grund af de mindre tiltalende Sygdomme, der havde til Huse der. I de mange store Stuer — Afdelingen var den største i Hospitalet — var der nemlig altid et Utal af Patienter med Hudsygdomme af alle Arter, hvoriblandt den saa alvorlige Lupus, af kirtelsyge Patienter, hvoraf Børn var i Overtal, og endelig af Patienter med Kønssygdomme. Naar man erindrer, at et ikke ringe Antal af Ladegaardens Lemmer ogsaa fandt Optagelse i Hospitalet, kan man slutte sig til Kvaliteten af mange Patienter; heldigvis varede det ikke ret mange Aar, førend Hospitalet befriedes for de Giæster, men der var nok tilbage af høist utiltalende Individuer fra de obscure Gader, hvoraf der dengang eksisterede flere end nutildags, da der rømmes godt op i de usle, usunde Boliger, der altfor længe har været til Skam for vor By.

Der hørte en Mand af Engelsteds Støbning med rig Erfaring, human Tankegang og fremragende administrativt Talent til at bringe Orden i en saadan Afdeling; og i Virkeligheden varede det ikke længe, før han havde formaaet at hæve Afdelingen, saa at Publikum fik Respekt for den og med Tillid søgte derhen for at nyde godt af hans Dygtighed som Læge og hans sieldne Menneskelighed. Man skal have havt Lejlighed til at følge denne Udvikling for ret at kunne værdsætte Engelsteds store Arbeide og den Betydning, dette fik for Hospitalet og Befolkningen.

Det var en sand Fornøjelse at følge med ved Stuegangen og se hvorledes ikke mindst hans Humanitet traadte frem i Alt, hvad han foretog sig; for ham var Patienten en Syg, der kunde gjøre Fordring paa den omhyggeligste Behandling, han var ens mod alle, om det var det fattigste eller rigeste Menneske, der var under hans Varetægt. Et lysende Exempel at tage til Efterfølgelse for os Unge.

Endnu fra mine første Hospitalsaar erindrer jeg adskillige sørgelige og uhyggelige Tilfælde af Syfilis paa 4de Afdeling; de forekom i Reglen hos Individuer, der forsømte at søge Lægehjælp i

rette Tid og som levede i Nød og Svineri, og som var hengivne til Drik og Udskeielser af enhver Art, der nok skulde give den undergravende Sygdom rigelig Næring. Fra min Kandidattid paa Engelstedts Afdeling i 1878 mindes jeg ikke de forfærdelige Tilfælde, hvor der var Substandstab i Hovedets Ben, saa at Dele af Hiernen laa blot, hvor større eller mindre Partier af Næsen var borte eller hvor den var indsunken til en flad Klump, da den Del af Skelettet, der skulde være Støtte for Næsen, var gaaet tabt. Syfilis var allerede paa det Tidspunkt ved at antage mildere Former, og med den nyere og mere indgribende Behandling har den jo heldigvis tabt sin Brod, og giver i langt større Grad end før Chancer for en radikal Helbredelse; det gaar med den Infektion som med mange andre, at god Behandling, Hygieine og bedre Livsvilkaar formaar i Tidens Løb at afsvække Giftstoffet; og saaledes oplever vi det smukke Resultat, at det Antal af nye Tilfælde af Syfilis, der anføres i Ugelisten her i København, er ganske forsvindende i Sammenligning med det, vi blot for 10—15 Aar siden var vant til. Det gaar i alle Lande, hvor Behandlingen af denne Sygdom er energisk, paa samme Maade som hos os; jeg kan saaledes anføre et udmærket tysk Arbejde over Syfilis fra de tidligste Tider indtil 1929, hvor Forfatteren gaar saa vidt, at han har givet sin Bog Titlen »Eine sterbende Krankheit«.

Ser man hen til dette smukke Resultat, maa man inderlig ønske at det maa lykkes den »næsten feberagtig« arbejdende Lægekunst i alle Lande at finde lige saa gode Midler mod 2 andre af Menneskehedens Svøber, Kræft og Tuberkulose, der endnu gjøre uhyggelig lyst i Rækkerne.

Jeg har gemt til Slutningen af denne Artikels 1ste Afsnit at omtale den mægtige Omvæltning for Kirurgiens Vedkommende, der skabtes ved den banebrydende Lister'ske Antiseptik, der gaar ud paa at hindre de mangehaande særlig i Luften værende Bakterier i at inficere Saar og derved forhale eller umuliggøre Helbredelse. Forud for Lister havde den geniale Franskmand Pasteur ved Filtrering af Luften paavist mangehaande Bakterier og Gærsvampe som var istand til at fremkalde Infektion; hans Iagttagelse gav Stødet til, at den franske Kirurg Guerin indførte en Vatforbinding, der skulde holde de skadelige Mikroorganismer borte. Trods de mange Mangler, der klæbede ved hans Forbindingsmethode, kan man dog betragte den som Forløber for Listers Fremgangsmaade. Denne nøjedes imidlertid ikke med en simpel Forbinding; han greb Ondet an ved Roden, idet han sørgede for, at det opererede eller angrebne Sted først og fremmest rensedes omhyggeligt i alle Kroge og Kanter og dernæst dækkedes af Stoffer, der indeholdt Midler, der var istand til at holde de i den omgivende Luft svævende skadelige Mikroorganismer borte. Som det virksom-

me Stof til at rense Saar og beskytte dem mod Luftens Paavirkning, valgte han *Karbol*. Desuden lagde han Vægt paa at Instrumenter rensedes omhyggelig før Brugen og at der iagttoges pinlig Renlighed med Alt og Alle, der kom i Berøring med Patienten; nærmere herom senere.

Først skal jeg med nogle Ord omtale Behandlingen paa den kirurgiske Afdeling, da jeg i 1868 kom til Hospitalet; som ved et Trylleslag forvandlede den ganske kort efter, saa at jeg har haft Lejlighed til at se det Gamle og være med fra det Nyes Indførelse.

Førend Listers Methode holdt sit Indtog herhjemme — altsaa endnu i Slutningen af Tredserne — var de store Gryder, hvori Grød til Omslag tilberedtes, i idelig Kog; Omslagene anbragtes paa Saarene, dækkedes af Gummilærred og fæstedes ved Bind. Luften paa de Sygestuer, hvor der laa Patienter med stærkt suppurerende Saar, særlig i Bendelene, var ofte fyldt af Stank, der vanskelig lod sig fjerne, endskiøndt Sygestuerne var rummelige og høie; naar man skiftede Forbindingerne hos disse Patienter, der kunde være saa angrebne, at de enten døde eller udskreves som stakkels Invalider, havde man ofte Vanskelighed ved at udholde den kvælende Stank. Man maa have oplevet den gamle Tilstand for ret at kunne vurdere den himmelvide Forskiel, der indtraadte efter at Listers Antiseptik havde holdt sit Indtog. Ganske vist var Sygestuerne og Operationsstuen fyldt med Karbollugt, men den fandt Alle saa behagelig, at den endog betragtedes som en tiltalende »Parfumex«. Men det der var *Tyngdepunktet i Resultaterne* ved den nye Forbindsmethode var Følgende: før Karbolens Indførelse hørte det desværre til Sieldenhederne at Operationssaar helede »per primam intentionem«, d. v. s. uden Suppuration; man var forberedt paa, at Helingen foregik i et ret langsomt Tempo, hvilket ikke alene forhalede Hospitalsopholdet men ogsaa kunde bevirke forskellige Komplikationer, som yderligere trak Tiden ud. Man gik i en idelig Spænding, naar der skulde skiftes Forbindinger paa store Operationssaar. Efter at Listers Fremgangsmaade havde faaet Fodfæste, varede det ikke længe før man med Forbavelse og Beundring saa de smukke Resultater, man nu opnaaede; store Saar efter Amputationer helede saa at sige næsten for Ens Øine; fra Saarfladerne afsondredes kun ringe Materie og tidligere frygtede Komplikationer udeblev; hele Processen forløb uden eller med ringe Feber, og hvad der ikke var den mindste Glæde og Opmuntring for Patienten og Operatøren: Hospitalsopholdet forkortedes meget betydeligt og Tilliden til den operative Lægekunst voxede. Det var et Trylleri, der var sket, og som ikke mindst gav Operatøren Løn for hans ansvarsfulde Gerning. Det ene Skridt tog det andet og det varede ikke længe, før man gav sig i Lag med

store Opgaver, som man tidligere havde gyst tilbage for og kun i Nødstilfælde indlod sig med. Jeg behøver kun at pege paa de enorme Indgreb der kunne foretages paa Underlivet med et udmærket Resultat fra den tekniske Side og dermed med de første Betingelser for en Helbredelse. Det er ingen Overdrivelse naar man paastaar, at Listers Methode har reddet og redder Millioner af Mennesker; blandt andet er Dødeligheden i Krigene paa Grund af Skudskaar og de som Følge deraf nødvendige Operationer aftaget meget betydelig.

Et smukt Exempel herhjemme fra paa Listers Methodes seirrige Gang kan jeg hente fra Fødselsstiftelsen, hvor dennes Overlæge, Prof. St a d f e l d t, snart kunde møde med det udmærkede Resultat, at Dødelighedsprocenten nedsattes meget betydelig; det erindrings jeg tydelig fra min Kandidattieneste paa Stiftelsen i 1874.

Et lille Memento har i Tidens Løb lydt fra fremragende Kirurger, ikke mindst fra den høit ansete Professor E r n s t v o n B e r g m a n n, hvor han søger at lægge en Dæmper paa »for operationslystne Læger«. Der er nemlig ogsaa Noget, der hedder »konservativ Lægekunst«. Det er noksom bekiendt, at han som Overkirurg under Krigen i Bulgarien reddede mange Saarede ved at fraraade Snderingen af Saarkanalerne.

Efter saa mange Aars Forløb kan jeg selvfølgelig ikke erindre de mange Nuancer, der efter haanden foretoges med Listers Methode — det spiller ogsaa en underordnet Rolle —; jeg skal blot i korte Træk omtale den Form, der fra først af brugtes i Kommunehospitalet. Saarene rensedes omhyggeligt og afvaskedes med Karbolvand; paa mindre Saar anbragtes Kompresser dyppede i Karbolvand og derover Gummilærred; men med større, mere suppurerende Saar, lagdes ovenpaa dette en Pasta, der bestod i en Slags tæt Grød, dannet af Kridt, udrørt med Karbololie, indsvøbt i Staniol. Det ser jo noget aparte ud, at det desinficerende Stof indpakkedes i et for Luft mindre gennemtrængeligt Stof som Staniol; men Karbolen gjorde ikke desto mindre sin Nytte, idet der i Virkeligheden ved Præparation af Pastaen var sivet Karbolud, hvilket mærkedes ved den stærke Lugt, der var ved Pasta-Pakken. Et Bevis herfor fik man ret hurtigt, idet den i Begyndelsen benyttede Karbololie var meget stærk, saa at den snart maatte gøres svagere, eftersom Patientens Hud angrebes deraf og fordi der ogsaa viste sig Tegn fra Nyrenes Side.

For at gøre Desinfektionen fuldstændigere indførtes efter nogen Tids Forløb Brug af en Haandspray, fyldt med Karbolvand; en Volontør betiente Apparatet allerede inden Forbindingen skiftedes og vedblev dermed, indtil en ny var anbragt. Denne Methode udvidedes snart, saa at der ved Operationer anvendtes Damp-Sprayer, hvis Indhold udtømtes over Operationsfeltet; Operatøren arbej-

dede saaledes under en stadig rindende Karbolvands-Strøm, der vel frembød nogen Gene, men som sikrede, at Alt var rent. Jeg husker ikke nøie hvorlænge denne Methode, som man med Hensyn til Resultatet af Indgrebene var tilfreds med og som syntes at skulle have en lang Levetid for sig, var den herskende, indtil der i et tysk Tidsskrift sprang en Bombe med Devisen: »fort mit dem Spray«; det gav naturligvis et Sæt i Kirurgerne, og man tænkte: »kan det ogsaa gaa an, og hvad skal der nu sættes istedetfor den allerede hævdede Methode?« Men da der fra mange Sider svarede, at Alt gik udmærket uden det vidtløftige Apparat, faldt Gemytterne efterhaanden til Ro, og en af vore fremragende Kirurger — der var nu 2 kirurgiske Afdelinger — Overlæge S t u d s g a a r d, der ikke var bange for at være Foregangsmand paa mange Punkter, overraskede en skøn Dag Afdelingens Læger med at erklære, at han nu fulgte Opraabet fra Udlandet.

Hvad laa der nu til Grund for denne Afløsning af den tidligere omtalte Behandling? Som Kiærnepunktet i Listers antiseptiske Methode fremgik med Tydelighed, at det gjaldt om en *absolut Renlighed* med Alt; Luften i Operationsstuen burde være ren, Lægerne maatte sæbevadske Hænder og Arme, alle burde iføres rene Kitler, Instrumenterne skulde koges og henlægges i Alkohol før Brugen, Patienten renses saavel paa Operationsstedet som paa dettes Omgivelser, og der burde kun anvendes sterile Stoffer, der ved Dampning var befriede for mulige Mikroorganismer, og som til dels vare imprægnerede med desinfiserende Stoffer f. Ex. det i lang Tid benyttede Jodoform, hvis Anvendelse dog efterhaanden indskrænkedes noget, særlig af Hensyn til dets gennemtrængende og for mange Patienter generende stærke Lugt. Men endnu idag er Jodoformgaze et ret uundværligt Stof i mange Tilfælde.

Mottoet var altsaa: en pinlig Renlighed fra Top til Taa med Alt og Alle. Principet i Listers Antiseptik havde altsaa seiret, selv om Formen for det til Grund liggende Princip efterhaanden afveg fra den oprindelige.

Naar man var kommet godt hen i Studiet — i Almindelighed det sidste Aar før man skulde op til Examen — fik man i Reglen Leilighed til at vicariere for en Kandidat, der var syg eller havde Orlov. Desuden holdt Overlægen af egen Drift Forelæsninger for de Studerende samt Praktikantkliniker, idet man fik tildelt Patienter til Undersøgelse, for Dagen efter at levere en Sygejournal, hvis Indhold da blev gennemgaaet og korrigeret af Overlægen, hvad der afgav et overordentlig nyttigt Supplement til de faa Undersøgelser ved Sygeseng, som »vi« fra Kommunehospitalet fik Anledning til at gjøre paa Frederiks Hospitals kirurgiske og medicinske Afdelinger, der lededes af Universitetsprofessorer og hvor det samlede Antal af Studerende var for stort til at hver Enkelt

kunde faa Øvelse i at undersøge Patienter. Man maatte da nøies med at examineres et Par Gange i Semestret og forøvrigt følge godt med Kammeraternes Præstationer og Overlægenes Korrektioner.

Undtagelsesvis skal jeg meddele et meget interessant og enestaaende Tilfælde, som næppe mange Læger have oplevet; jeg erindrer i hvert Fald ikke, at nogen af mine Kolleger før eller efter den Tid har omtalt et lignende. Det forekom paa min Vagtdag i 1872 som Vicar paa den dengang eksisterende 5te Afdeling, den saakaldte »blandede Afdeling«, som Finansborgmester Fenger, den fra Frederiks Hospital berømte Overlæge, indførte til Prøve, et Forsøg, der hurtigt opgaves, da det til Grund liggende Princip viste sig upraktisk; den omdannedes derfor til en ren kirurgisk Afdeling, hvortil der var stærk Trang. Overlægen var Vald. Rasmussen, en høist videnskabelig Mand med udmærket Uddannelse, ikke mindst i pathologisk Anatomi, men den haardeste Læge jeg i mit Liv har truffet. Han var bl. a. bekjendt for sin Doktordisputats, der handlede om den paa Island hyppigt forekommende Ekinokksygdom, der som bekendt bestaar i Tilstedeværelsen i Leveren af en Blæreorm, der er et Udviklingstrin af Hundens Bændelorm, *tænia echinococcus*. Jeg er tilbøjelig til at tro, at Rasmussen aldrig har glemt »sin gamle Kærlighed« — af følgende Grund. Paa min Vagtdag modtog jeg nemlig en gammel forkommen Kvinde, der i Aarevis var vandret fra Hospital til Hospital for en Sygdom i Underlivet. Min Journal indeholdt selvfølgelig hendes Lidelseshistorie men Intet om den egentlige Aarsag til hendes Sygdom af den simple Grund, at jeg ikke havde kunnet finde den. Dagen efter foretog Rasmussen en grundig Undersøgelse, og det varede ikke længe før han udbrød: »Vil d'Herr høre efter denne timent metallique«; Metalhlangen var ganske rigtig let at opfatte. Reservelæge Stage hentet og Rasmussen foretog en Punktur ved en Morfinsprøjte, der hurtigt fyldtes af en klar Vædske. »Den maa ikke coagulere ved Kogning«, hvilket ogsaa slog til. Da jeg stod ved Hovedenden af Sengen var det mig paafaldende, at Patientten pludselig begyndte at gabe og falde hen; jeg følte Pulsen, der syntes ophørt med at slaa, og gjorde Overlægen opmærksom derpaa; først da Patientten gav et Gisp fra sig og laa med brustent Blik, blev han urolig og maatte til sin Sorg og Forbauselse konstatere, at Døden var indtraadt. Katastrofen varede kun faa Minuter. Skiærnbrættet sattes om Sengen og Rasmussen listede af og forlod Afdelingen i Tavshed, øiensynlig ubehagelig berørt af den triste Udgang. Ikke et Ord kom over den kolde Mands Læber!

Dette sieldne Tilfælde fik et ligesaa sieldent Efterspil.

Den følgende Dag foretoges nemlig Obductionen af Prosektor Chr. Fenger, en udmærket pathologisk Anatom, senere bekjendt som en fremragende Kirurg i Chicago. Overlægen og Prosektoren stod paa hver sin Side af Obductionsbordet og betragtede nøie den udtagne Ekinokok-Blære, der af Størrelse som en stor Tallerken saa ud som en Svineblære fyldt med en bævrende Vædske.

Hvad var nu Grunden til dette aldeles uventet indtraadte Dødsfald?

Ja, derom kom Striden til at staa. Begge Lægerne var dygtige pathologiske Anatomicer, som imidlertid meget hurtigt kom i en saa hæftig Discussion, at de bogstavelig talt lignede et Par hidsige Hanekyllinger. Trods en Krydsild af lærde Udlægninger fik man ingen Løsning paa Gaaden, da hver stod urokket paa sin Mening og forlod Valpladsen uforsonligt. Det var et høist aparte og komisk Optrin. Situationen mindede mig om den bekjendte Scene i Goethes Drama »Clavigo«, hvor to Modstandere opgør med Kaarde deres Mellemvæ-

rende ved den Dødes Kiste, med det Resultat, at Clavigo stødes ned. Saa blodigt gik det jo ikke til hos os; men man havde det Indtryk, at de to Anatomer godt kunde have Lyst til »at lange ud efter hinanden«.

Et i flere Henseender sieldent Tilfælde!

Volontørtjenesten var altsaa til Ende; tilbage stod den yderst vigtige Del af Uddannelse til Lægegerning: efter endt Examen at kunne komme til at gøre Tjeneste som fast Kandidat i Hospitalet, naar Ens Tid dertil var inde.

Da jeg i 1873 var bleven medicinsk Kandidat — og saaledes maatte sige Farvel og hiertelig Tak til den kiære Regens, som Digteren Hostrup saa smukt har sunget om — var Forholdene meget uheldige for os unge Læger, der hørte til Kommunehospitalet; alle Pladser var optagne for lang Tid; der var saaledes spærret for mange, der ikke var saa økonomisk velstillede, at de kunde holde Ventetiden ud, hvilket havde til Følge, at endel Kammerater maatte søge ud i privat Virksomhed og udelukkedes fra den saa betydningsfulde Uddannelse som kun Kandidattjeneste i et Hospitals forskellige Afdelinger kan skaffe; fraregnet Enkelte, der havde Raad til at reise til Udlandet og besøge Hospitaler der — hvilket jo langtfra var ensbetydende med at være i fast Tjeneste hjemme — fik Nogle midlertidig Tjeneste i Hær og Flaade eller hos praktiserende Læger; kun faa kunde efter Ventetiden vende tilbage fra Praxis udenfor Byen, da de foretrak at blive paa det Sted, hvor de fandt deres Udkomme. Dengang var der heller ikke saa mange Pladser ved Provinsernes Sygehuse som nu, hvor man kan opnaa en god Uddannelse hos de mange udmærkede Overlæger.

Jeg selv var saa heldig at blive antaget som Assistent paa den berømte Ørelæge Wilhelm Meyers Klinik, hvor jeg allerede i Studentertiden havde vikarieret nogle Maaneder for en Regenskammerat, der nu virkede i nogen Tid som Læge ved vore Amerikadampere. Hos Dr. Meyer blev jeg fra Efteraaret 1873 til Somren 1876 og fik saaledes Lejlighed til under denne videnskabelige, meget begavede, meget grundige og høist elskværdige Mands Vejledning at faa et godt Grundlag i Øre-, Næse- og Halssygdomme, en Specialitet jeg ret naturligt valgte for min senere Lægevirksomhed, idet jeg dog længe praktiserede som Huslæge. Det var den kiære Overlæge Engelsted, der absolut fra-raadede mig at lade sig absorbere af en Specialitet; han selv var jo en fremragende Læge paa Hud- og Kønssygdommenes Omraade; men han yndede ikke at kaldes »Specialist«, da han var Lægen par excellence; jeg er den Dag idag Overlæge Engelsted taknemmelig for det gode Raad og har altid søgt efter bedste Evne at holde mig à jour med den *almindelige* Lægekunst, der maa siges at være i en stærk Opblomstring særlig paa Basis af den

nyere Fysiologi. Det var mig i hvert Fald kiærkomment, efter mit Studium i de 3 Aar hos Dr. Meyer, at faa mine Kundskaber supplerede ved et 2aarigt Ophold i Kommunehospitalets forskellige Afdelinger, efter først at have nydt godt af at være Kandidat i St. Hans Hospital.

2det Afsnit.

Kandidat i St. Hans Hospital.

I Mai Maaned 1876 blev der mig meddelt, at jeg fra 1ste Juni var bleven ansat som fast Kandidat ved Kommunehospitalet og at jeg som den yngste Kandidat først skulde gjøre Tieneste i 4 Maaneder ved St. Hans Hospital, der jo hører under Kjøbenhavns Kommune. Denne Bestemmelse greb unægtelig forstyrrende ind i mine smaa Forhold; men der var ingen Vei udenom. Og jeg maa sige, at jeg altid har takket min gode Skiæbne, fordi jeg fik Lejlighed til at opleve dette betydningsfulde Afsnit af min Hospitalsuddannelse. Jeg skal nu forudskikke dette førend jeg i det 3die Afsnit omtaler de følgende 2 Aar i Kommunehospitalet.

Endskiøndt jeg i min Volontørtid havde faaet et lille, selvfølgelig overfladisk, Indblik i de sørgelig svære Nervesygdomme, hvoraf mange udviklede sig til Sindssygdomme, der gjorde et Ophold paa en Sindssygeanstalt nødvendig, var jeg i ikke ringe Spænding ved nu at skulle gjøre nærmere Bekiendtskab med en Verden, der rummede saa megen Sorg og Ulykke for de Stakler, hvoraf Hovedparten var kommen ind ad den Dør, hvorigennem de aldrig skulde komme ud igen; heldigvis stod der ikke over den den berygtede Indskrift hos Dante: *lasciate ogni speranza voi ch' entrate* (opgiv ethvert Haab I, som træde ind), da ikke saa faa Patienter med »forholdsvis« godartede Former slap ud, da de kunde begaa sig i Familien, selv om de ikke kunde betragtes som helt restituerede.

Den 1ste Juni 1876 mødte jeg altsaa efter Ordre i ovennævnte Hospital, hvor jeg fik en venlig Modtagelse ikke alene af den fremragende og elskværdige Overlæge, Prof. V. E. Steenberg, men ogsaa af de to Underlæger Gad og Rohmell, hvoraf den første — en meget erfaren Sindssygelæge — under mit Ophold udnævntes til Overlæge ved Viborg Sindssygeanstalt, medens den anden, en ældre Studiekammerat af mig, rykkede op i Gads Plads for paa et senere Tidspunkt at overtage Ledelsen af Hospitalet som dettes Overlæge efter Prof. Steenbergs pludselige Død; desuden traf jeg en samtidig kiær Ven og Studiekammerat, Dr. Oscar Secher, der senere, efter en fortrinlig Uddannelse, virkede i mange Aar som en anset og afholdt Læge i Kjøbenhavn. Ogsaa hos de høiere Funktionærer, hvor jeg aflagde Visit, blev

jeg ønsket Velkommen, hvilket altsammen var mig kiært og virkede velgiørende paa mine af forskellige Aarsager ret medtagne Nerver — der heldigvis meget hurtig kom i Orden.

Dr. med. Valdemar Emanuel Steenberg udnævntes 1862 til Overlæge i St. Hans Hospital; der tiltrængtes en videnskabelig, praktisk og energisk Mand til at bringe Liv og Orden i denne brogede Verden, særlig da hans Forgænger, der ganske vist var til Aars, omtales som upraktisk, uinteresseret og uden tilstrækkelig Berøring med den vigtige, psykiatriske Behandling, der netop i Aarhundredets Midte begyndte at gøre Krav paa en Plads baade i Videnskabens og Humanitetens Tjeneste.

Det var under vanskelige Forhold, at Steenberg tiltraadte sin Virksomhed; ganske vist var der i 1860 opført et efter Datidens Fordringer udmærket Kurhus, hvor de nyankomne Patienter optoges, observeredes og behandlede saalænge, indtil de enten kunde udskrives eller maatte betragtes som hørende til de Uhelbredelige. Det var for denne Kategori af Patienter, for hvem der længe manglede passende Vilkaar. Resten af St. Hans Hospital — der var taget i Brug i 1816 — bestod nemlig af tarvelige Bygninger, liggende ved det saakaldte »Slot« — en Rest fra fordums Tid — der i Virkeligheden svarede til de gamle Lemmegaarde, for ikke at tale om Daarekister, disse ukristelige Levninger, der genkaldte sørgelige Minder om den graa Middelalder. Daarekister var i Provinsbyerne en integrerende Del af det lokale Sygehus; Tiden talte ikke om Sindssyge — om syge Mennesker — men om Daarer, der besatte af onde Aander og al Slags Diævelskab ofte behandlede værre end Dyr af et raat, uvidende Opsyn. (Jeg erindrer fra min Barndom i Hillerød i Begyndelsen af Halvtredserne et saadant Hospital med Tilbehør, beliggende tæt ved vor Bolig; de rædselsfulde Hyl af de stakkels deri indespærrede Mennesker skingrer endnu af og til i mine Ører).

Disse gamle Bygninger i St. Hans Hospital var overfyldte af Patienter af begge Køn; der manglede Alt hvad man henregner til Hygieine, selv om man ikke stemmer Fordringerne for høit; Patienternes Klæder var slidte og mangelfulde, Forpleiningen maaelig, og i de smaa, propfyldte Stuer var der en hæsliq Luft, for ikke at sige Stank, tildels hidrørende fra de mange skrækkelige Sygdomme, hvis Behandling var og maatte blive høist mangelfuld. Der var en Augiastald at rense ud!

Det var en mægtig Opgave at løse for den nye Overlæge, der tilmed stødte paa finansielle Vanskeligheder, særlig fordi det nye Kurhus havde slugt større Summer end paaregnet.

Ved St. Hans Hospitals 50aarige Jubilæum i Aaret 1866 vedtog Kjøbenhavns Kommunalbestyrelse, at alle de omtalte, ganske forældede og navnlig uhygieiniske Bygninger skulde ryddes bort

og at der istedetfor skulde opføres et Antal nye, tidsvarende Bygninger, der skulde tiene som Pleiestiftelser; de skulde være Stiftelser, ikke Hospitalsafdelinger, hvorved Steenbergs Iver for den individualiserende Hospitalsbehandling desværre led Skibbrud. Men tiltrods for disse Tilbygninger viste der sig dog snart en følelig Pladsmangel — man maa jo erindre Københavns store Tilvækst — saa at der i 1878 var 100 Patienter flere end Hospitalet egentlig kunde rumme, og Steenberg havde overordentlig store Vanskeligheder ved at vedligeholde en nogenlunde rationel Behandling; skøndt han var imod et for stort Hospital, indsaa han dog snart Nødvendigheden af en ny Udvidelse af Hensyn til den truende Pladsmangel.

Da jeg i 1876 kom til Hospitalet var allerede al Plads optagen saavel i Kurhuset som i Pleiestiftelserne. Der var altsaa intet andet at gøre end at skride til Opførelse af nye Pleiestiftelser paa »Bjergmarken« i nogen Afstand fra det gamle Hospital, dog sammenhørende med dette. Hele Hospitalet er fulgt godt med Tiden, dels ved Ansættelse af flere selvstændige Overlæger ved den nye Del, dels ved Indførelse af den nye Sygepleie, gode hygieiniske Forhold og god Forpleining. Jeg har af mange Grunde maattet indskrænke mig til disse faa, men dog ret talende Data, der er hentede fra 2 udmærkede Arbeider: C. A. G a d: »Sanct Hans Hospital og Claudi Rossets Stiftelse, et Mindeskrift udgivet 1866 ved Københavns Magistrats Foranstaltning til Erindring om Stiftelsens Bestaaen i 100 Aar og Hospitals Virksomhed som Sindssygeanstalt paa Bistrupgaard i 50 Aar«, og A u g. W i m m e r: »St. Hans Hospital 1816—1916. Jubilæumsskrift udgivet paa Københavns Magistrats Foranstaltning«, et stateligt og meget indholdsrigt Værk, hvori bl. andet en Del Portræter af Overlæger, der har haft Betydning for Hospitalets Trivsel og bidraget deres til at hævde dets Ry.

Jeg kan ikke slutte disse Linier uden paany at fremhæve hvad Prof. Steenberg med sin aldrig svigtende og opofrende Interesse har betydet for at bringe Hospitalet igiennem de mange vanskelige Aar. Dr. Helweg skriver med Rette i Wimmers ovennævnte Værk: »*Een Ting maa for en meget væsentlig Del regnes Steenberg til Ære, nemlig: at han fik indarbejdet i den almindelige Bevidsthed, at en sindssyg Københavner havde Ret til at komme paa Hospitalet; Afvisning paa Grund af Pladsmangel var utænkelig. Københavns Kommune har baade i Steenbergs Tid og siden fastholdt Principet: Plads til Alle.*«

Steenberg var en fortrinlig Læge for Patienterne; altid taalmodig, med et roligt, ligevægtigt Sind, opmuntrende, human i al sin Færden, utrættelig med et enormt Skriverseri til de Syges Familier og med Samtaler med disse, hvad enten det skete ved hans

ugentlige Træffetid paa Københavns Raadhus eller ved deres Besøg paa Hospitalet.

For de unge Læger var han en udmærket Veileder i Erkjendelsen af de forskellige Sygdomsformer dels ved sine Samtaler og Foredrag ved Sygesengen, dels ved theoretisk Undervisning.

I Prof. Steenberg brændte den hellige Ild!

Som yngste Læge boede jeg de 2 første Maaneder i Kurhuset i et Par hyggelige Værelser; foruden den almindelige Kandidatgage havde jeg fuld Forpleining og Vask, et ikke ringe Plus til Hjælp, saameget mere, som jeg havde at betale for min Bolig i Byen, hvor mine Indtægter ved Praxis selvfølgelig var temmelig ubetydelige.

Forinden jeg gaar over til at anføre lidt om mit beskedne Arbejde som Kandidat i Hospitalet, vil jeg forudskikke nogle almindelige Bemærkninger om Sindssygdomme, deres Opfattelse i tidligere Tider og den deraf følgende Behandling af de stakkels Patienter. Disse faa Bemærkninger kunne maaske have nogen Interesse for de Læsere, der er ukiendte med Sindssygeværnet i det Hele.

Sindssygdomme er saadanne Sygdomme, der giver sig tilkiende ved Forstyrrelser paa Sandsningens og Forestillingens Omraade, ved abnorme Tilstande i Villiens Ytringer og ved abnorme Handlinger. Sindssygdomme have ofte mange Fænomener og psykiske Anomalier fælles, f. Ex. Hallucinationer, Vrangforestillinger (fixe Ideer), glad og sørgmodig Forstemning, jagende urolig Tankegang, Hukommelsessvækkelse osv. Selv for en erfaren Sindssygelæge gives Tilfælde, hvor det ikke er let uden indgaaende Observation at samle af disse Fænomener, hvad der er karakteristiske for den enkelte Sindssygdoms Form, dens Styrke og de Udsigter, den stiller med Hensyn til Helbredelse. Dermed er det givet, at en ung uerfaren Læge, der stilles overfor Patienter med disse Fænomener, maa være i stor Vilderede og Forlegenhed med at samle dem til et rigtigt Sygdomsbillede, han maa ledes paa rette Vei af den ældre, erfarne Kollega og maa skærpe sin Tankeevne, idet man sætter sig nøie ind i Patientens Sygehistorie, der ofte spænder over et længere Tidsrum. *Det er jo Værdier af største Betydning og af indgribende Vigtighed det drejer sig om*, hvor Erfaring, Takt og psykologisk Forstaaelse kan komme til at spille den største Rolle, ikke alene for Paagældende, men i høieste Grad for hans Nærmeste.

Som bekiendt varede det længe — altfor længe — inden den Opfattelse brød igiennem, at sindssyge Mennesker er *syge* Menne-

sker og som saadanne kunne gjøre Krav paa den bedste Behandling som Lægekunsten kan give.

Det er næppe 150 Aar siden det begyndte at lysne for de stakkels sindssyge Patienter, der betragtedes som besat af onde Aander og som behandledes i Overensstemmelse dermed; de bleve straffede legemligt, lagt i Lænker og ansaas som saa farlige, at Læger og Sygevogtere havde Blodhunde med sig, naar de gik ind til dem, der tilmed ofte var indespærrede i en Celle, i hvis Seng de laa i Spændetrøie eller fastbundne. Ganske vist blev de ikke brændt som Hexene, men deres Existens var rædselsfuld, da de blev behandlet mere som Dyr end som Menneske.

Der skulde en saa forstaaende og filantropisk Mand som Franskmanden *Pinel* til for at Staklerne kunde udfries fra et saadant Helvede; han virkede i Slutningen af det 18de Aarhundrede som Sindssygelæge, og vakte stor Opstandelse ved at befri Patienterne for alle Torturretskaber og ved at gaa alene ind til dem. Jeg erindrer fra en udmærket Afhandling for mange Aar siden i »*Revue de deux mondes*«, der omhandlede Sindssygdommenes Historie, en betegnende Yttring fra denne banebrydende og menneskekjærlige Mand, der lyder saaledes: »*Il faut vivre entre les aliénés pour les connaître quand on les connaît on les aime*«.

I min Barndom, der jo ligger langt tilbage i Tiden, kunde man endnu skimte en Rest af gammel Antipathi mod sindssyge Mennesker; det at en nær Slægting førtes til »Bistrup« — det gamle gængse Navn for St. Hans Hospital — var næsten noget af en »Skam« for Familien. Men! heldigvis: tempora mutantur omend ofte langsomt, og nu taler man om et *sygt* Menneske, hvis Nervesystem kan være saa angrebet, at Sorgen alene er stor nok for Paa-gældende og hans Familie.

I Kurhuset optoges nye Patienter, der havde hjemme i København. Her var den første Etappe, hvor jeg skulde gøres bekendt og fortrolig med en Verden, der var saa vidt forskiellig fra den jeg kiendte fra Kommunehospitalet. Om Formiddagen mødte man til Stuegang med Overlægen, der nu paa sin elskværdige og kollegiale Maade begyndte at indvie En i de mange forskiellige Sygdomsformer, der rummedes i Hospitalet, og det var ikke faa; snart stod man overfor en melankolsk, snart overfor en maniakalsk Patient, snart overfor en forvirret Syg, snart overfor en Patient med Høihedsvanvid og snart overfor en af de sørgelige Grupper: Patienter med fremadskridende Lamhed, en Sygdom, der absolut førte hurtigere eller langsommere til Døden, ofte efter en højst uhyggelig og pinagtig Tilværelse og næsten i en halv Opløsningstilstand; det dreiede sig om en Gruppe af Patienter, der bukkede under som Følge af en ondartet Syfilis, et Forhold, hvis Sammenhæng

Steenberg og Jespersen havde den store Fortieneste af at have paavist og klaret for Ind- og Udland; man kunde nemlig igiennem Sygehistorier forfølge Patienter, der var bleven behandlede paa Kommunehospitalet for ovennævnte Sygdom og som hørende til København senere indlagdes i St. Hans Hospital.

Der var altsaa nok for en Novice at spile Øinene op for og faa et uudsletteligt Indtryk af. Der skiftedes mellem Overlæge og Reservelæge at gøre Stuegang i Kurhuset og Pleiestiftelserne med de uhelbredelige Patienter. Som yngste Kandidat havde man at modtage de Nyankomne, undersøge dem, levere Journal eller Sygehistorie over dem samt sørge for deres foreløbige Anbringelse, indtil Overlægen traf nærmere Bestemmelse. Efter Stuegangen samlede man paa Medicinstuen, hvor Overlæge og Reservelæger forhandlede om administrative Forhold baade i Kurhuset og Pleiestiftelserne. Kandidaten havde at sørge for Medicinbeholdningen, afveie de nødvendige, brugelige Pulvere og fremstille Mixturer, der ikke var leverede færdig fra Apoteket; desuden indførtes de mangehaande Poster vedrørende Patienternes Forplejning i Madbøgerne efter Rekvisition af de enkelte Funktionærer. Senere paa Dagen gjorde Kandidaten en Runde i Afdelingerne for at være til Tjeneste, hvis Hjælp paakrævedes og for at foretage de fornødne Morfinindsprøitninger, Forbindinger, Elektrisering, Massage o. lign.

Som man ser, var der ikke lagt stærkt Beslag paa Kandidatens Tieneste, og der var saaledes rigelig Tid til Studium og til at gøre sig fortlørlig med Forholdene i Hospitalet.

Da jeg boede i Kurhuset i den første Tid og saaledes blev særlig bekendt med de nye Patienter, havde jeg den bedste Lejlighed til at følge Gangen i deres Sygdom, om til det Bedre eller det Værre; og under mit Ophold i St. Hans Hospital havde jeg den Glæde at se forskellige Patienter blive udskrevne, enten fuldstændig helbredede eller dog i en saadan Tilstand, at de atter kunde vende tilbage til deres Hjem og i hvert Fald delvis kunde gienoptage deres afbrudte Virksomhed. Det interesserede mig meget i mine frie Timer at færdes imellem Patienterne; det var imidlertid ikke altid lige let at komme mange nærmere, især de der var melankolske eller maniakalske; de syntes i det Hele taget at være ret uomgiængelige og let tabe den Smule Ligevægt, de endnu kunde være i Besiddelse af. Jeg erindrer saaledes en Barndomsven, dengang medicinsk Student, der ikke var til at faa i Tale og som var fuldstændig sløv for at ville kiendes ved mig; han led af en voldsom Melankoli, om hvilken den erfarne Dr. Gad udtalte, at der dog var Mulighed for en Helbredelse, da han erindrede et endnu hæftigere Tilfælde, der var faldet fuldstændig til Ro. Hans Spaadom gik i Opfyldelse; Patienten naaede senere at faa medicinsk

Examen og var endog en Tid Læge paa Amerikabaade; det har altid været mig ufatteligt, at man turde ansætte en Læge med en saa alvorlig syg Fortid paa en saadan ansvarsfuld Post. Heldigvis forløb alt — saavidt jeg erindrer — uden Uheld; det viste sig, at hans Helbredelse holdt, saa at han senere kunde passe en Praxis paa Landet i Jylland til sin Død. Om Aarsagen til hans Sygdom fik jeg aldrig nogen Oplysning; jeg erindrer blot, at nogle af hans Sødskende havde et lidt aparte Udseende og døde temmelig unge, fraregnet en Broder, der opnaaede en høi Alder; der var det mærkelige ved denne Mand, at han havde den fixe Idé, at han ikke kunde være oven Senge og ikke var til at faa til at forlade den, tiltrods for at han ikke led af nogen organisk Sygdom. Men af det ovennævnte svære Tilfælde af Melankoli lærte man at holde fast ved Ordet: never give up!

Heller ikke med de Maniakalske kom man ret vidt; man skulde passe paa dem, enten fordi de blev ærgerlige over at man tiltalte dem eller fordi deres opfarende Sind parret med Forvirrethed kunde forlede dem til at tildele En et Stokkeslag; naar man havde faaet en saadan Paamindelse passede man jo bedre paa, hvilket ikke altid var saa let, naar man i Fællestuen var optaget af at give en Patient en Morfinindsprøjtning. Jeg erindrer ogsaa, at en ellers dannet Dame, der gav mig et godt Slag over Ryggen, slog en Flaske efter den elskværdige Overlæge, med hvem hun ellers ikke havde noget Udstaaende.

Et Exempel paa en hensynsfuld Patient af ovennævnte Categori, der i Tide varskoede sine Omgivelser, skal jeg nævne for Curiositetens Skyld; en gammel, havareret Mediciner kunde allerbedst som han sad og spillede Kort pludselig fare i Flint og han reiste sig da op, slog i Bordet og raabte »Krigshumør«, hvorefter de Medspillende øjeblikkelig forduftede. Under al Elendigheden forefaldt der selvfølgelig mangen komisk Situation; det kan man læse i Sindssygelægers Bøger.

Jeg har ovenfor anført at Steenberg og Jespersen i sin Tid paaviste Sammenhængen mellem Syfilis og den fremadskridende Lamhed, der ogsaa betegnes som generel Parese eller dementia paretica. Sygdommen er karakteriseret ved Lamheder, der begynder enkelte Steder, saa at f. Ex. Talen bliver noget utydelig og mangelfuld og efterfølges af lignende Svækkelsestilstande andre Steder paa Legemet; der indtræder Hukommelsessvækkelse, Tale i Usammenhæng, Sløvsind, Pirrelighed, Voldsomhed og forrykte Handlinger; dertil kommer i overmaade mange Tilfælde Storhedsvanvid. De første Antydninger til denne Sygdom er ofte vage, ubestemte, Patienten anses for distrait og overarbejdet, indtil man en skøn Dag mærker, at det dreier sig om en saa alvorlig Tilstand, at Patienten maa anses for virkelig sindssyg; ved Siden af

en saadan langsommere Udvikling af Sygdommen staar Tilfælde, der kunne optræde med Lynets Fart. Jeg erindrer saaledes fra min Praxis for mange Aar siden, at en forkommen, ængstelig og nedtrykt Skræddersvend søgte min Hjælp for en Læsion af Haanden, der var saa alvorlig, at jeg lagde ham ind paa Kommunehospitalet, da han umulig kunde faa fornøden Hjælp i sit Kvistkammer; han udskreves efter nogen Tid helbredet fra kirurgisk Afdeling Kl. 10 om Formiddagen, Kl. 12 mødte han hos mig, fuldstændig forvandlet; da han var kommet ind i Stuen smed han sin Hat ud i Luften, kastede sig ned i en Stol og lod mig vide, at han nu skulde til at give Concert paa Hotel d'Angleterre og i Roskilde Domkirke og at han siden vi sidst saas var bleven en hovedrig Mand. Jeg indbød ham strax til en Køretur, der under Ledsagelse af en Politibetjent gik til Kommunehospitalet, hvor han heldigvis døde efter en Maanedes Forløb.

Jeg erindrer forøvrigt et andet Tilfælde, hvor Vanvidet brød ud med faa Timers Varsel ligesom i det ovennævnte. En Fabrikant fra Provindsen var næppe kommen til København, førend hans hele Adfærd røbede en saa udtalt Sindsforvirring, at man strax maatte sikre sig hans Person; et Sted opkøbte han nemlig alle de Osteholdere, der fandtes paa Lageret, og et andet Sted alle de eksisterende Numre af en bestemt Flip. Det er rimeligt, at Aarsagen hos ham til Sygdommen var den samme som hos Skræddersvenden; jeg vilde, af Hensyn til Familien, jeg var bekendt med, imidlertid ikke gaa nærmere ind paa Sagen; ogsaa her indtraadte Døden efter kort Tid.

Som ovenfor anført, var Syfilis i mine unge Dage langt mere udbredt end nu fortiden — heldigvis — og frembød mange alvorlige Tilfælde, hvorpaa jeg her har nævnt et Par Exempler med ualmindelig hurtigt Forløb.

I St. Hans Hospital saa jeg ogsaa en Række Tilfælde, hvor Forløbet af Sygdommen var mildere, langvarigere og mindre stormende; jeg husker saaledes en lille Gruppe af 3 Patienter med generel Pærese der havde sluttet sig sammen; de frembød Alle flere eller færre af de ovenfor anførte sygelige Symptomer. Gruppen bestod af en forhenværende Officer, særligt bekiendt som Sprogmand, en tidligere Hoteleier og en Oversergent; den sidste havde jeg modtaget og fik hurtig Lejlighed til at stille den rette Diagnose, da han var støiende, brovtende, meget overlegen og noget utilbøielig til at faa i Tale; imidlertid lykkedes det mig at faa ham ind i den for ham bestemte Celle, hvor hans Storhedsvanvid strax udfoldede sig paa mange Maader, bl. a. ved at udnævne mig til sin Huslæge med den »beskedne« Sum af 100,000 Kr. om Aaret, da han ikke havde flere Penge hos sig i Øjeblikket. Jeg bad ham tage Plads og tillade mig at fjerne mig et Øjeblik; hurtig

ud af Døren, der aflaaedes; han var fangen, stormede løs paa Døren og brugte Mund, men forsonede sig dog paafaldende hurtigt med Cellefængslet, saa at han ret snart kunde komme ud paa den fælles Gang, hvor han som sagt sluttede sig til de 2 andre Patienter. Det var kuriøst at se, hvorledes de tolererede hverandre, tiltrods for at de i visse Henseender i deres stille Sind nærede en vis Mistillid og Foragt for hverandre. Jeg husker saaledes, at en af dem en Dag tog mig tilside for at lade mig vide, at hans Kammerat var fuld af Løgn; næste Dag var Turen til den saaledes just ikke for smukt omtalte Mand, der ogsaa tog mig tilside og bemærkede: »jeg saa igaar Lægen tale med Hr. N; tro endelig ikke et Ord af hvad han siger, da han er den største Løgnehals af Verden«. Det var rene Ord for Pengene, saa at jeg ikke behøvede flere Udtalelser for at kiende disse Herrers »hiertelige« Forhold til hinanden. Jeg fik ikke Leilighed til at opleve deres senere Skiæbne; men da de alle var paa det farlige Skraaplan, har de rimeligvis kun haft en stakket Tid at leve i. Sagen er den, at den Slags Patienters Organismer er saa medtagne, at de er lidet modstandsdygtige; de bukker hurtigt under for en Lungebetændelse, Legemsbeskadigelser, operative Indgreb osv., hvilket maa betragtes som en Lykke, saa at de ikke naar det værste Stadium, der er at ligne med en Opløsningsproces.

Der skal stærke Nerver til at være Sindssygelæge, ikke mindst i Kurhuset; og det var sikkert med fuld Ret, at Prof. Steenberg en Dag yttrede til mig: »som Overlæge burde man ikke fungere mere end 15 Aar paa Grund af den enerverende og opslidende Gierning«. Han nævnte mig Steder i Udlandet — vistnok i Skotland — hvor en saadan Termin var fastsat. Her maa man holde længere ud!

De 2 sidste Maaneder boede jeg i en af Pleiestiftelses-Bygningerne, der jo alle rummede kroniske Sindssyge; jeg kom herved til at gjøre hyppigere Stuegang med Reservelæge Gad, der foruden at være en meget videnskabelig Mand havde en sielden Evne til at omgaas denne brogede Samling af Patienter med deres mangeartede Sygdomme, der jo desværre frembød saare faa Lyspunkter. Det var et heldigt Valg, da han kort efter udnævntes til Overlæge ved Viborg Sindssygeanstalt.

Jeg maa indrømme, at denne Del af St. Hans Hospital ikke gjorde det mægtige Indtryk paa mig som det var Tilfældet under Opholdet i Kurhuset; det var ret naturligt, thi dels stod man her fremmed for de nye Forhold og dels vare de her optagne Patienter som Regel paa et tidligere Stadium i deres Sygdom; de virkede, om jeg saa maa sige, »voldsommere« paa en ung Læge, hvis Sindstilstand ganske naturlig maatte sættes i stærkere Svingninger ikke mindst paa Grund af den sørgelige Verden, han saa pludselig var

kommen ind i og levede med i som Læge. Paa den anden Side havde man oftere den Glæde at se adskillige blive udskrevne — et stort Lyspunkt. I Pleiestiftelsen, der husede de kroniske Syge, var Tonen, om jeg saa maa sige, »noget mere afdæmpet«, blandt andet paa Grund af de mange sløve Patienter; men man maa dog ikke glemme, at der iblandt disse, som blandt Kurhusets Patienter, var mange, der pludselig, ofte uden nogen paaviselig ydre Anledning, kunde blive voldsomme eller ubeherskede, baade i Tale og Handling; det var f. Ex. Tilfælde ved de saakaldte cirkulære Former, hvor Patienten i nogle Maaneder kunde være ret normal og medgørlig, indtil denne Periode afløstes af en melankolsk Sindsstemning, der senere gik over i en maniakalsk. Jeg erindrer saaledes et prægnant Exempel; en fin, dannet og intelligent Dame bad mig, da jeg fortalte hende at jeg skulde nogle Dage til Bryssel, ved Afskeden om endelig efter min Hjemkomst at besøge hende for at vi kunde faa en Passiar om den for hende saa kære By. Jeg indfriele da mit givne Løfte og blev ret ubehagelig overrasket, da hun, efter at jeg havde sagt »Goddag Frk. L.«, overfusede mig med de Ord »Vous êtes un gamin de Paris«. Forklaringen paa denne besynderlige Optræden fik jeg af min gode Ven, Reservelæge Rohmell, der sagde: »Vedkommende er for Tiden ikke Frk. L, hun er den og den«; der skjulte sig en skuffet Kiærlighedshistorie bag hendes Opførsel. Et andet Exempel husker jeg ogsaa tydelig; naar en til daglig fredelig og flittig Tømrer pludselig fik den Idé, at han var »Sørøverkaptein«, havde man at titulere ham saaledes, saafremt man ikke vilde udsætte sig for en »uvenlig« Hilsen.

I det Hele fandtes ikke faa Kvinder, der havde lidt Skibbrud paa Erotikens Omraade, og som stadig drømte om at komme ud for at naa deres Ønskers Maal; man kunde træffe dem i fuld Pynt paa en bestemt Dag, hvor de ventede paa at Forløsningens Time var slaaet, og som blev sørgelig skuffede da man i Hast gik dem forbi og laasede Døren af. Naar saadanne Stakler fik deres Anfægtelser paa Kønslivets Omraade, kunde deres Opførsel optræde under høist utiltalende Former.

Naar jeg tænker tilbage paa min over 50aarige Praxis, husker jeg ikke alene mange Patienter, der var medtagne af Menstruationsuregelmæssigheder, men ogsaa et ikke ringe Antal, som *Overgangsaarene* skaffede mange og store Besværligheder. Det var en trist Opgave for en Læge at søge at komme saadanne Patienter til Hiælp; hvis man nemlig ikke vilde gribe til Anvendelse af smertestillende eller kraftig beroligende Midler — hvilke selvfølgelig kunde være nødvendige og rigtige — havde man ikke anden Udvei end at trøste Patienten saa godt som mulig, tilraade Et og Andet i deres Levevis, være saameget som mulig i frisk Luft, tage Bade,

søge den Adspredelse, der tiltalte dem, og for Resten haabe, at den pinefulde Tid ikke vilde blive for langvarig og svær. Det var en temmelig flov Rolle at spille for en Læge, der maatte føle sig som en »Doktor-Hiælpeløs«. Der var mange Kvinder der led ikke alene fysisk men psychisk under denne voldsomme Brydning i Organismen, endog i saa høi Grad, at de for en stor Del var ude af Stand til at udholde Tilværelsen og var en Plage for sig selv og deres Omgivelser; mange var absolut utilregnelige og betragtedes som halvt sindssyge. Heldigvis er der vaagnet en bedre *Forstaaelse og Hensyntagen* til disse stakkels Kvinder, og Lægekunsten er tilmed i de senere Aar bleven beriget med udmærkede Midler, der formaa i saare mange Tilfælde at bringe dem over de værste Vanskeligheder, ja til at bringe virkelig Hiælp, fremfor Alt naar man kan gribe ind fra Begyndelsen af, hvorfor det er af største Vigtighed, at man paa et saa tidligt Tidspunkt som muligt bliver klar over at Brydningsperioden er begyndt.

Den Tanke er altsaa ikke fremmed, at nogle af disse Stakler, der vare fordømte til Ophold i Sindssygehospital, »*maaske*« kunde været hiulpne og reddede i rette Tid, saafremt der dengang havde existeret de Midler, der nu staa til vor Raadighed, og der var taget tilbørligt Hensyn til deres sjælelige Tilstand. Det er efter min ringe Mening en stor Opgave for alle praktiserende Læger at passe godt paa disse Tilfælde; thi der er ingen, hvilken Gren af Lægekunsten han end beskæftiger sig med, som ikke kommer til at staa overfor dette store Vendepunkt i den kvindelige Organisme. Jeg skal i Parenthes tilføie, at det ogsaa er gaaet op for mange Læger, at Manden har en Overgangsperiode, der svarer til Kvindens, men som i visse Henseender er alvorligere, forsaavidt som han særlig lider af endog ret svære Nervetilfælde. Ogsaa dette Kiøn maa der skænkes større Opmærksomhed end tidligere, tilmed da saadanne Nervetilfælde kunne være kombinerede med andre sygelige Tilstande i Organismen. Sandt er det engelske Ord: »*prevention is better than cure*«; kan man forebygge et Onde, er det dog langt bedre, end om man paa et senere Tidspunkt skal tage sin Tilflugt til en Kur, hvis Rækkevidde kan være tvivlsom. Det kan ikke fremhæves stærkt nok, at der her foreligger en alvorlig Opgave at løse baade af Læger og Lægfolk; derfor har jeg tilladt mig — udenfor Texten — at fremstille »*min*« Anskuelse paa dette vigtige Punkt.

Ved Siden af de mange, der led af fixe Ideer, Hallucinationer, Forfølgelsesvanvid, Mistænksomhed og Hædfuldhed fandtes ikke faa, der led af religiøst Vanvid. —

Dette optræder saavel i ganske ung Alder som hos Ældre; det var ikke altid let at komme paa Spor efter Oprindelsen dertil; men

hvad enten nu den ene eller anden Omstændighed har bidraget til at berøve Vedkommende Evnen til at klargøre for sig de mangehaande religiøse Problemer, bliver dog Enderesultatet det Samme: de hilde sig saaledes ind i forskruede Forestillinger, at det Hele tilsidt løber rundt for dem; de kunne arbeide sig op i den Tro, at de er blevne særlige Guds Udvalgte, der har faaet den Mission at skulle omvende deres Medmennesker; der gives ganske vist nogle Patienter, der ved deres Veltalenhed og hele Fremtræden faar Andre — dog kun for en stakket Tid — til at tro paa deres Mission og Lære. Historien er rig paa den Slags Prædikanter og Stiftere af mange religiøse Sekter; men de fleste forsvinder dog hurtigt fra Skuepladsen, da deres Forrykthed bliver opdaget, og Samfundet maa sætte en Stopper for deres Galskab og Færden ved at anbringe dem i Hospital.

Ved Siden af en Gruppe Patienter der ere stærkt deprimerede over at være store Syndere, forstødte af Gud og fordømt til Helvedsstraffe (den religiøse Melancholi) findes en anden, hvor det religiøse Vanvid antager en anden Form; ganske vist bevæger Patienten sig ogsaa i religiøse Forestillinger, men er her, i Modsætning til den første Gruppe, glad, dristig og exalteret; en Sygehistorie af denne Kategori beretter f. Ex. om en Kvinde, der paa- staar afvexlende at være Gud, Kristus og Jfr. Maria; adspurgt om hvorfor hun, da hun er Gud, ikke strax forlader Hospitalet, svarer hun kategorisk afvisende: »jeg sætter mig ikke op imod Autoriteterne«; der er meget lidt at stille op med disse Stakler. Alle Sindssygehospitaler huser talrige Exempler paa disse Grupper, der imidlertid har den sørgelige Skæbne tilfæles, at de som Regel bliver der for bestandig; særlig synes jeg, at et religiøst Vanvid opstaaet i en tidlig Alder giver de sletteste Udsigter.

Det var mig paafaldende, hvor stor Levedygtighed mange af disse ulykkelige Væsner i de forskellige Kategorier — fraregnet det ovenfor nævnte Antal Patienter med Høihedsvanvid og fremskridende Lamhed som Følge af Syfilis — var i Besiddelse af, tiltrods for at deres Sindssygdom var begyndt paa et meget tidligt Tidspunkt i deres Liv. Jeg erindrer saaledes en gammel Kvinde, paa hvem jeg foretog den obligate Obduktion; hendes Journal oplyste om, at hun i en Alder af 2 Aar var blevet indbragt som sindssyg i det gamle Almindelig-Hospital i Amaliegade, hvorfra hun senere overførtes til St. Hans Hospital, hvor hun endte sine Dage, 72 Aar gammel. Man skulde næsten tro, at mange var ret ufølsomme eller meget lidt generede af Sygdomme, der ellers plager Mennesker i Almindelighed; jeg fik nemlig det Indtryk af, hvad den mangeaarige Reservelæge, Dr. Gad, der ved talrige Obductioner havde noie undersøgt og ledt efter mulig Aarsag til Sindssygdomme, fortalte mig; han viste mig bl. a. en mægtig

Samling af Galdesten, der laa saa tæt sammenpakkede i Galdeblæren, at de havde slebet Facetter paa hverandre — lignende en Maiskolbe. Journalerne, der strakte sig over mange Aar, oplyste imidlertid som Regel Intet om, at Bæreren af disse Lidelser havde lidt derunder.

Jeg skal nu stoppe op her! Hensigten med dette beskedne Arbejde har været at gengive det Indtryk jeg fik af mit 4 Maaneders Ophold i St. Hans Hospital for henved 60 Aar siden, og give Udenforstaaende et lille Indblik i den saa sørgelige Verden. En Læge, der er knyttet til en saadan Anstalt, vil selvfølgelig ganske anderledes end jeg kunne give en langt fyldigere og indgaaende Skildring end den, jeg har formaaet at give. Jeg haaber imidlertid, at der er fremdraget saadanne Billeder, at disse ville være tilstrækkelige til at turde paaregne en vis Interesse hos Læsere, for hvem et Sindssygehospital er en ukiendt Verden, der paa enhver mulig Maade maa støttes af det Offentlige, for saa godt som Forholdene tillader det, at mildne Staklernes Kaar.

Jeg har ovenfor nævnt, at der var levnet Kandidaten god Tid til at være sin egen Herre og tage sig baade noget Nyttigt og noget Behageligt til. Det var et henrivende Sommerveir under hele mit Ophold dér, der bl. a. tillod i udstrakt Grad at dyrke det dengang saa yndede, morsomme og friske Croquet-Spil paa en pragtfuld stor Plæne samt til at tage Bad i Issefjordens noget blandede Vand; ved den Sport udmærkede vor kiære Professor sig i siælden Grad. Var Aftenen ikke optaget af noget bestemt, kunde man temlig let samle et Parti til Kortspil.

Til Hospitalet hørte mange herlige Haver, hvori et Væld af Blomster, særlig af Roser, hvoriblandt de endnu dengang dyrkede fyldte Centifolieroser, hvis Blade afgav rigeligt og godt Stof til Potpourri, hvis Parfume nu sielden spores. Men ogsaa udenfor Hospitalet kunde man føle sig som ude paa Landet; vilde man gjøre en Sviptour op mod Roskilde, gik man ad Stien over Markerne, der bugnede af alle Slags vilde Blomster, og vilde man følge den slagne Landevei, var der en herlig Spadseretour forbi Parcelgaardene til Boserup Skov, der særlig i Foraarstiden var og endnu den Dag idag er berømt for en rig Flora af Foraarsblomster, hvoriblandt ualmindelige Pragtexemplarer af Primulaer og Lærkesporer. Det var noget andet end de forkrøblede Exemplarer der findes i vor Tid paa de overalt nedtraadte Plæner i Københavns Omegn. Som Curiosum skal jeg anføre, at vor botaniske Prof. Ø r s t e d i 1867 foretog den første Foraarsexcursion med os til Charlottenlund, hvor der fandtes en pragtfuld Flora. Der er desværre i disse Dage (April 1934) bleven klaget i Avisen over den Fare, der truer Boserup-Floraen fra 2 Sider: 1. den *hensynsløse* Del af Skovgæster,

der nedtramper og oprykker med Rod de herlige Planter og 2. fra et »andet« Ukrudt, Ramsløget, der breder sig paa en uhyggelig, ødelæggende Maade.

Et Par Dage efter min Ankomst til Hospitalet fandt den aarlige Funktionærskovtour Sted; paa store Charabancs gik Touren igennem smukke Egne og herlige Skove til Bramsnæs; jeg fik derved strax Leilighed til at stifte Bekiendtskab med nogle Funktionærer, i hvis Hus jeg nød Gæstfrihed, som jeg altid har paa-skønnet; da jeg jo ikke kunde gengælde den, var det mig kiært, naar jeg efter Anmodning kunde bidrage lidt til Underholdning med mit beskedne Klaverspil, som jeg dengang dyrkede ret flittigt. Denne lille Evne skulde imidlertid bringe mig en Overraskelse — ja, en Oplevelse. Da Degnen, der besørgede Kirkemusiken, var bleven syg, spurgte Prof. Steenberg mig, om jeg ikke kunde remplace ham; »med største Glæde, saa kan jeg da maaske gjøre lidt Gavn«! Efter bedste Evne søgte jeg at foredrage paa Stueorgel af Berggreens smukke Præludier før og efter Gudstienesten, for at gøre den saa høitidelig som mulig. Alt gik af uden »Mislyd« — hvilket jo let kan ske, naar man ikke er vant til at bruge Pedalen samtidig med Spillet — saa at det var mig kiært at spille den følgende Søndag, da Degnen endnu var forhindret i at møde. Hermed tog jeg for stedse Afsked med min Virksomhed som »Organist«.

Afskedstimen slog nu hurtigere end jeg havde ønsket; men jeg havde at møde til Tieneste i Kommunchospitalet nogle Dage senere! Naar jeg tænker tilbage paa Opholdet i St. Hans Hospital er det med Glæde og Taknemmelighed over, at det faldt i min Lod at være Kandidat der i 4 Maaneder. Jeg har medbragt et varigt Indtryk af mit Ophold dér. Det har haft *Betydning* for min Virksomhed i hele mit Liv; det er Grunden til at dette Afsnit af Piecen indtager saa forholdsvis stor Plads; man fik lukket Øinene op for en Verden, der ganske vist rummede Stakler, der havde mistet det høieste Gode et Menneske kan have, Forstanden, men som ogsaa opfordrede til, saavidt det stod i Ens Magt, at passe paa for om muligt i Tide at søge at forhindre En og Anden fra at komme paa Sindssygehospitalet. Hvor mange Venner og Bekiendte har jeg ikke set falde som Offer for Hiernesyfilis, der jo som nævnt heldigvis er bleven langt sieldnere, takket være en mere energisk Behandling af Sygdommen fra første Færd af. Jeg kan kun udtale Ønsket om, at alle unge Læger kunde faa Leilighed til at gøre Kandidattieneste paa et saadant Sted, selv om det kun er for en kortere Tid. Det kan kun bidrage til at Ens Alvor for den ansvarsfulde Lægegierning voxer!

Netop som jeg var ved at afslutte dette Afsnit blev jeg giort

opmærksom paa, at Carl Ploug ved St. Hans Hospitals Hundredaarsfest har skrevet et Digt, der vistnok turde være ukiendt af de Fleste. Han giver deri smukke Udtryk for de Følelser, der maa bevæge Alle, for hvem Sindssygdomme staar som en af Menneskets sørgeligste Lidelser, og som derfor med Glæde maa hilse ethvert af Lægekunstens Fremskridt paa dette Omraade. Jeg mener derfor, at jeg ikke kan afslutte min lille Skizze af Forholdene paa St. Hans Hospital paa en smukkere Maade end ved at anføre nogle Dele af Plougs Digt.

Det første Vers lyder saaledes:

Saa tung er ingen Sot som den,
der Tankens Traade bryder,
saa alt det Virkelige hen i Natten flyder;
saa Følelsernes Brønd er tom,
og tabt al Mindets Eje;
saa Spøgelse kun flakker om
paa Sjælens øde Veje.

Og efter at have skildret de Sindssyges sørgelige Kaar i den Tid, »der var blind og haard«, og derefter udtalt Glæden over den store Forvandling Humanitet og Videnskab har bevirket, ender han det sidste Vers med følgende Ord:

Held hver en Menneskeligheds Borg,
hvert Kjærlighedens Tempel,
hvert Tag til Ly for Sot og Sorg,
som bærer vor Tids Stempel.

3die AFSNIT.

Kandidat i Kommunehospitalet.

Efter Ordre mødte jeg altsaa den 1. October til Tjeneste i Kommunehospitalets 3die (medicinske) Afdeling, hvis Overlæge var Prof. Fr. Trier. Kort forinden var der i Hospitalet sket en Omvæltning af betydelig Rækkevidde; medens Sygepleien der, som i alle de andre Hospitaler besørgedes af de saakaldte »Stuekoner«, forsvandt nu disse og afløstes af Sygepleiersker, der rekruteredes fra andre Samfundslag end de, hvorfra de tidligere Pleiersker var hentede; og det kan ikke nægtes, at hele Spørgsmaalet om Sygepleie kom ind i et nyt Spor, hvortil der nok kunde trænges. Det er en svær og opslidende Gierning for unge Kvinder at udfylde, og det er det den Dag idag, selv om der skal være indført nogle Lettelser i den fra min Tid — efter min ringe Mening — for strænge Tjeneste. Men Faktum er: at Sygepleien saavel i Hospitaler, paa private Klinikker og i Patienternes

Hiem har taget et for hele Samfundet lykkeligt Opsving, der ikke kan værdsættes høit nok.

Imidlertid vil jeg dog lægge et godt Ord ind for de gamle Stuekoner, hvis Færd jeg har haft Leilighed til at følge i mange Aar, lige fra jeg satte mine Ben indenfor Kommnehospitalets Mure. Naar man tænker paa det Millieu, hvorfra Stuekonerne rekruteredes, forbavses man i Sandhed over at mange af disse virkelig fyldte deres Plads saa godt som de gjorde, og var Hospitalets forskellige Afdelinger til stor Nytte. Jeg erindrer saaledes fra Operationsstuen et Par udmærkede Stuekoner, der røgtede deres ansvarsfulde Kald paa en ypperlig Maade; der hvilede et stort Ansvar paa dem og ikke mindst gjaldt det Pasningen af de ofte mange af Strubehoste angrebne Børn; der var Epidemier af denne uhyggelige og farlige Sygdom, der lagde Beslag paa Stuekonernes idelige Nærværelse med Inddrypninger igjennem den i Luftrøret anbragte Kanyle for at gøre de i Luftrør og dets Grene ophobede Slimmasser mere flydende og fjerne de mange hindeagtige Ansamlinger, der truede med at tilstoppe for Veirtrækningen. Det var mærkeligt, hvorledes nogle Epidemier optraadte voldsomt og bortrev Børnene i Massevis, medens andre viste et mere godartet Forløb; ogsaa indenfor samme Epidemi kunde en næsten haabløs Tilstand pludselig afløses af en godartet; jeg erindrer saaledes fra min Tjeneste paa kirurgisk Afdeling een Epidemi, i hvis første Halvdel næsten intet Barn blev reddet, medens Dødeligheden i den sidste Halvdel var meget sielden. Den nyere Tids udmærkede Hiælpemidler har heldigvis taget Brodden fra den uhyggelige Sygdom, hvor hvert enkelt Tilfælde satte den opererende Læge paa Pinebænken, ikke mindst i siælelig Henseende. Man vil forstaa, at den saa vigtige Efterbehandling krævede et opofrende Personale, og dettes Paapasselighed og Kiærlighed til Børnene skal ikke glemmes.

I det 1ste Afsnit af dette Arbejde har jeg omtalt, at der laa 2 Pavilloner ud mod Østersøgade, der skiftevis henhørte under de 2 medicinske Afdelinger; i 1876 var Pavillonen med de smitsomme Sygdomme under 3die Afdeling, hvor jeg var som yngste Kandidat og som saadan derfor skulde gøre Tjeneste i 2 Maaneder i den nævnte Pavillon. Jeg havde at modtage de nye Patienter, undersøge og skrive Journal over dem, gøre omhyggelig Stuegang, efterse f. Ex. Dysenteripatienternes Udtømmelser og aflægge nøiagtig Rapport om Stort og Smaat til Overlægen, der indfandt sig i Pavillonen efter Stuegangen i Hovedbygningen; han gennemgik da det Hele, gjorde sine Bemærkninger og ordinerede, hvad der skulde foretages med Hensyn til Behandlingen. Saalænge som min Tjeneste i Pavillonen varede, var jeg afskaaret fra Afdelingen af Hensyn til mulig Smitteoverførelse. Efter at min Tid der var ud-

løben, kom jeg i Nummer paa Afdelingen, hvor jeg som paa alle Afdelinger havde Vagtskifte med Kammeraterne. Vagten var paa 1 Døgn og man havde at modtage de nye Patienter, skrive Journaler over deres Sygdom, forrette forskellige Ting efter Stuegangen, f. Ex. foretage Maveudskylninger, give Elektricitet og Massage, foretage mulige Forbindinger osv. Desuden havde hver Kandidat 2 Stuer, hvor han gjorde en foreløbig Stuegang, for senere, naar Overlægen begyndte Giennemgangen, at kunne aflægge Rapport over hvad der var sket siden sidst og henlede hans Opmærksomhed paa Tilfælde, der kunde kræve en særlig Undersøgelse og Bestemmelse fra hans Side; der var saaledes endnu dengang ikke faa Alkoholister, hvis Delirium udbrød efter nogle Dages »Afsked med Flasken«; jeg erindrer saaledes, at der fra en 10 Sengs Stue i Løbet af en Uge maatte overføres 3 Delirister til den Pavillon ved Østersøgade, der var bestemt for saadanne Patienter; man studerede virkelig over at høre, hvad de daglig kunde konsumere af Brændevin og bayersk Øl; men disse Varer var jo ogsaa billige dengang. Der forefaldt blandt saadanne Delirister de latterligste Udslag af deres ubeherskede Tilstand, hvor ofte de intimeste Forhold fra disse Mennesker, der for største Delen befolkede de obscure Gader, afslørede i sørgelig Raahed og Kynisme. Det er Figurer af denne Art som Zola skildrer saa mesterlig i sin Bog: la bête humaine.

Her i Afdelingen fik jeg Leilighed til at træde i nærmere Forhold til Overlæge Trier; han var en elskværdig og imødekomende Mand, der ved stor Flid paa Hospitalet og i sit Studereværelse havde erhvervet sig en stor Kundskabsfyldde, som han med Glæde lod sine Kandidater nyde godt af. Han var overordentlig flittig, sprang intet over, men gav sig rigelig Tid til Undersøgelse og stillede som Følge deraf mangan fin Diagnose. Han stod i det bedste Forhold til Lægerne og Patienterne, hvis Ve og Vel han ofrede al sin Kraft og Viden; og i Virkeligheden havde han stor Fortieneste af Styrelsen i Afdelingen, hvor enhver ung Læge kunde høste god Erfaring for sit senere Liv; han hørte til den gamle Skole af Læger, der forlangte meget af de Unge men som heller ikke skaanede sig selv; han kendte i sine Manddomsjaar ikke til at blive træt, men var altid parat til at hjælpe, ikke alene i Hospitalet men i sin Privatpraxis; jeg mindes med Glæde hans udmærkede Hiælp i de Tilfælde, hvor han stod mig bi ved Consultationer. Desværre standsede en dødbringende Sygdom denne pligtopfyldende og noble Mand i den Virksomhed, som han virkelig elskede med Liv og Siæl.

Efter 8 Maaneders Tjeneste i hans Afdeling blev der Plads for mig paa den nogle Aar iforveien oprettede 5te Afdeling for kirurgiske Sygdomme, hvis Overlæge var Prof. S t u d s g a a r d. Selv

om man i sin Tid havde tilbragt det obligate kirurgiske Aar som Volontør — det var allerede 9 Aar siden — var man dog i Mellemtiden bleven udviklet saa meget, at man nu kunde se paa Kirurgien med andre Øine end i de unge Aar og var mere modtagelig for den Belæring, en saadan Afdeling kunde yde. Livet der maatte frembyde ganske andre Sider i Lægekunsten, end Tilfældet var paa den medicinske Afdeling; medens denne, om jeg saa maa sige, bevægede sig i et roligere Tempo, var der stærkere Bølgebevægelser paa den kirurgiske; man blev ganske anderledes stillet overfor Nødvendigheden af at være hurtig i Vendingen og efter bedste Evne lægge sin Person i Selen. I det Døgn, hvori man havde Vagt, var der paa den i Reglen stærkt belagte Afdeling nok at tage Vare fra Morgen til Aften, ja undertiden ogsaa om Natten; først var der Stuegangen, hvor man aflagde Beretning om de Patienter, der var En betroede; efter Stuegangen forefaldt regelmæssig større og mindre Operationer, til hvis Udførelse der maatte være sørget for fornødent Instrumentarium, man havde at foretage Kloroformering eller være Overlæge og Reservelæge til Haanden, man blev hyppig i Dagens Løb kaldt ned for at behandle Tilskadekomne, standse Blødninger, anlægge Forbindinger, og frem for alt være paa Pletten, naar der blev meldt om Indlæggelse af et Barn med Strubehoste, en Sygdom, der kræver øieblikkelig Hielp og Ens hele Aandsnærværelse og manuelle Dygtighed for ved en rask udført Operation — thi Minutter er kostbare — at gøre sit til at Barnet kan reddes fra den overhængende Fare, hvori det svæver.

Foruden anden tilfældig Gjerning paa Afdelingen stod endnu en stor Opgave tilbage: at modtage de nye Patienter, varsko Overlæge eller Reservelæge, saafremt disses Hielp burde paakaldes — i modsat Fald maatte man selv tage Affære efter bedste Evne, om muligt efter Samraad med en flink Kammerat — undersøge de Nye, skrive Journaler over dem, saa at alt paa dette Punkt var lagt til Rette ved Stuegangen den paafølgende Morgen. Man kunde nok ofte sent paa Aftenen trænge til Hvile — man maatte ustandselig op ad mange Trapper og ad lange Gange —; men saadanne Vagtdøgn havde en mægtig Betydning for en ung Læges sjælelige og legemlige Udvikling.

Afdelingen lededes udmærket af Prof. Studsgaard, der som født Kirurg tillige havde en fortrinlig Uddannelse saavel herhjemme som i Udlandet; han havde blandt andet været Reservekirurg hos Prof. A n d r e a s B u n t z e n paa Frederiks Hospital, en fremragende Kirurg, der betragtedes som Datidens fineste Operatør; selv har jeg ikke haft Leilighed til at se ham i hans Virksomhed paa Hospitalet, men jeg har hørt saa meget om ham, at jeg kan tænke mig ham som Forbillede for en Mand som Studsgaard,

der var i Besiddelse af ualmindelige Anlæg som Diagnostiker og Operatør. Jeg var saa heldig at tilbringe 10 Maaneder paa hans Afdeling, saa at jeg fik et fyldigt Indtryk af hans Overlegenhed baade ved Sygesengen og ved Operationsbordet. Studsgaard var ikke særlig tilnærmelig, snarest var hans Væsen køligt; iøvrigt stod han altid i et godt Forhold til sine Undergivne. Naar han sad ved Operationsbordet var der en velgørende Ro og Sikkerhed over ham; han var taus, optagen af sit store Ansvar; han var som nævnt den mest fuldenkte Operatør, man kunde se for sine Øine, hans Brug af Instrumenter saa sikker og elegant; han var altid selv den alvorligste Situations Herre, tabte aldrig Hovedet, men gav sine Ordre rolig, præcis og oplysende; jeg kan næppe tænke mig at Læreren overgik sin Elev som Kirurg. Ved hele sin Optræden afgav han et ypperligt Exempel for os Yngre, ikke mindst for dem, der særlig var tiltrukne af kirurgisk Virksomhed.

Ved Stuegangen og særlig ved Undersøgelsen af de nye Patienter mærkede man hvilket Fond af theoretiske Kundskaber han var i Besiddelse af, og med hvilket Falkeblik han kunde slaa ned og finde Sagens Kærne; han stillede de fineste Diagnoser og var, selv om han var noget faamælt, en ypperlig Veileder for dem, der vilde høre og se; han var desuden i Besiddelse af hurtig Bedømmelse og Snarraadighed i alvorlige, truende Ulykkestilfælde. Jeg erindrer adskillige af den Slags, hvor man blev imponeret og belært. Jeg skal tilføje, at jeg senere hen i Livet havde Leilighed til at behandle ham for en alvorlig Tunghørhed, der deprimerede ham stærkt; jeg havde Held til at kurere ham fuldstændig; han var en ypperlig Patient, der skænkede den der behandlede ham en absolut Tillid, et velgørende Moment for Læger og Patienter, og han satte Pris paa hvad der var gjort for ham.

Efter min Kandidattjeneste paa kirurgisk Afdeling stod endnu tilbage Tjeneste paa 4de Afdeling.

Jeg har ovenfor udtalt mig om dennes Overlæge, Prof. Dr. S. Engelsted, der endnu den Dag idag staar for mig som et lysende Exempel paa hvad en Videnskabsmand og en helstøbt Person med et Fond af menneskelige Egenskaber betyder, ikke alene for det Embede, han er sat til at røgte, men for den enorme Mængde af Mennesker i alle Samfundslag, han kom i Berøring med. Jeg havde ganske vist som Volontør følt mig særlig tiltrukken af denne udmærkede Mand; nu i 1878, omtrent 10 Aar senere, fik jeg som hans Kandidat ret Leilighed til at bedømme og beundre ham. Han stod jo i sin fulde Manddomskraft som Enehersker paa det store Omraade: Hud- og Kønssygdomme, og havde vundet Anerkiendelse og Sympathi for den Maade, hvorpaa han styrede sin vanskelige Afdeling. Da der ikke ved Universitetet doceredes i de Sygdomme, maatte Studerende og Læger søge til Kommunehospi-

talet, hvor Engelsted, allerede førend han udnævntes til Docent i disse Sygdomme, af egen Drift hver Tirsdag holdt kliniske Forelæsninger. Der var altid fuldt Hus til disse; Materialet for dem var omhyggeligt lagt til Rette, Forelæsningerne var klare, knappe og fremdrog altid det, som det kom an paa at vide. Han var en ganske fortrinlig Lærer!

Hans Stuegang var hyggelig; hans klare Opfattelse af Sygdommene og hans velgørende Lune gjorde, at man nogenlunde kunde følge med, særlig ved Studiet af de mange indviklede Hudsygdomme. Han satte ikke Pris paa vidtløftige Journaler — havde en Patient Scabies, behøvede blot dette at anføres — der ofte bredte sig for stærkt uden Grund; thi Sagen var den, at der ofte afleveredes mangen Journal, særlig paa dette Hudsygdommens vanskelige Omraade, der lod meget tilbage at ønske med Hensyn til fornuftig Opfattelse. Jeg erindrer saaledes fra en Vagtdag, at jeg modtog en Patient med en Hudaffection, hvorom jeg ikke havde Anelse; Resultatet blev, hvad jeg vil kalde, en »slette« Journal, for hvilken jeg strax ved Stuegangen gjorde Undskyldning. Engelsted sagde blot: »bryd Dem ikke om det, vi kunne jo alle tage fejl; nu skulle vi se nærmere paa Sagen og kunne jo tilføie Noget i Journalen«. Jeg følte mig uendelig flau over min Fadæse, men jeg var taknemmelig over hans venlige og rørende Overbærenhed; og jeg maa sige, at jeg af denne slette Journal fik lært mere end af mangen bedre; man glemte nemlig ikke sit Undermaal og lærte at passe bedre paa en anden Gang, takket være den grundige Veiledning man havde faaet.

For Engelsted var en Patient et sygt Menneske, der trængte til hans Hjælp; han kiendte ingen Personsanseelse, kunde med sit tørre Lune udjevne de ofte kuriøse Uenigheder, der ikke sielden forefaldt blandt det alt andet end første Klasses Publikum paa Fællestuerne; han skændte aldrig; skulde en eller anden for obstinat Patient have en Reprimande, skete det som Regel i al Mindelighed og med godt Resultat ved at Vedkommende kom paa Feberkost et Par Dage. Man fik mangt et godt Vink af ham under Stuegangen og ikke mindst ved Affattelse af de Erklæringer om en Patients Sygdom, han skulde afgive til Sogneraad, naar der spurgtes om mere, end det var muligt at forklare det. »Her sætter vi lidt Latin ind, det vil vist interessere Sogneraadet«.

Jeg følte mig saa stærkt bundet til Engelsteds Afdeling, at jeg søgte om nogle Maaneders Forlængelse; Engelsted anbefalede elskværdigt mit Andragende; jeg maatte imidlertid til min Sorg renoncere derpaa, da jeg ellers vilde have været iveien for en Kammerat; og da jeg af Erfaring vidste, hvor lærerig hans Afdeling var og hvor vigtig Kiendskabet til dens Sygdomme — ikke mindst Kønssygdommene — er for enhver Læge, da det spiller en mægtig

Rolle i hans hele Virksomhed, hvad enten man senere virker som »Specialist« eller ei, billigede Engelsted min Beslutning fuldtud. Det var utrolig, hvad Engelsted kunde udrette, men han var ogsaa tidlig paa Færde og var den hele Dag i Aktivitet. Han havde en enorm Consultation; men ingen Patient mærkede, at han havde travlt; tværtimod; de Fleste, der forlod hans Consultationsværelse, gik bort med det — velgiørende — Indtryk, at han særlig havde beskæftiget sig med dem. Mine kiære Overlæger lærte os ved deres Exempel, at man fremfor alt skulde give sig Tid til grundig Undersøgelse og Behandling — en ypperlig Lære!

Allerede ved 60 Aars Alderen trak Engelsted sig tilbage fra sin Hospitalsvirksomhed, ikke fordi han følte sig træt — det Ord kiendte han ikke — men fordi han mente, at yngre Kræfter skulde til.

Engelsted elskede sin By og sit Fædreland og var trofast til op i en høi Alder at yde sin Hiælp, baade som Læge, som fremragende Borgerrepræsentant og som Forsorg for filantropiske Foretagender. Hans Aandsevner holdt sig friske til sen Alderdom; saaledes udgav han i sit 87de Aar en vidunderlig Bog, der i hans friske, naturlige diærve Sprog skildrede baade hans Deltagelse i Trearskrigen, hans Lægegierning under den store Choleraepidemi i 1853 samt Afhandlinger om Tuberkulosens Bekæmpelse og Sundhedskollegiets Ødelæggelse. Efter i 37 Aar at have indtaget en førende Stilling i Sundhedskollegiet trak han sig i 1906, 93 Aar gammel, tilbage fra dette, væsentlig af Harme over den daværende Justitsminister Albertis meningsløse og skadelige Indgriben. At han modtog Statens Tak for det lange, opofrende Arbeide, ikke mindst i Collegiet, var ganske i sin Orden; den skønneste Tak bragtes ham imidlertid i sande og rørende Ord fra Lægestandens Repræsentanter, en Tak saa oprigtig og varm baade for hans Virksomhed som ogsaa for hans Kollegialitet, som man siælden træffer.

Engelsteds Navn bør og vil ogsaa blive bevaret af sene Slægter indenfor den danske Lægestand.

Naar jeg i min høie Alder tænker tilbage paa de mange herlige og lærerige Aar, de udmærkede Lærere og det gode Kammeratskab, hvilket Alt staar for mig i uudslettelig, frisk Erindring, saa fyldes jeg med Glæde og Taknemmelighed over alt det Gode, der har bidraget til at lodse mig saa temmelig helskindet udenom de mange Skær i den ansvarsfulde men saa skønne Lægegierning.